

”Det är bara att säga nej” Feministiska perspektiv på avvisande av sexuella förslag

Unga kvinnor får lära sig att säga ”nej” till sex när de inte vill. Men detta bryter mot kulturellt accepterade normer för avvisanden. Det är inte kvinnornas kommunikationsförmåga som bör ifrågasättas utan snarare männens anspråk på att inte förstå ett avvisande.

CELIA KITZINGER OCH HANNAH FRITH

Gemensamt för många utbildningsprogram och kampanjer som går ut på att förebygga våldtäkter där kvinnan känner mannen¹, eller som vill lära unga kvinnor sociala färdigheter och sätta gränser är att man lär ut ”förmåga att avvisa”. Det underliggande antagandet är att unga kvinnor finner det svårt att avvisa sexuella förslag. Ett vanligt mål är att kvinnor ska lära sig att ”bara säga nej”, klart, direkt och utan att be om ursäkt för det. Sådana program söker ”ge kvinnor förmåga att undvika att bli offer genom att lära sig att säga ’nej’ på ett verkningsfullt sätt” (Kidder et al. 1983: 159).

Syftet med denna artikel är att visa värdet av Conversation Analysis (CA)² (Psathas 1995, Hutchby och Wooffitt 1998) för feministisk teori och praktik när det gäller träning i att avvisa sex och i förebyggande av våldtäkter. Vi går igenom den CA-litteratur som finns om hur människor säger nej i vanliga vardagsinteraktioner. Vi reflekterar också över vad vi vet om hur sådana avvisanden görs, både i förhållande till vad unga kvinnor redan känner till om att ”säga nej” och i förhållande till undervisningsmaterial i hur man avvisar.

När vi belyser våra argument med egna

data, kan vi för det första instämma i uppfattningen att unga kvinnor verkligen tycker att det är svårt att "bara säga nej" till sexuella förslag, och vi redogör för några av de förklaringar som brukar ges till varför det är så.

För det andra använder vi CA för att ge en alternativ förklaring till denna svårighet. Vi visar att CA:s empiriska forskningsresultat ger vid handen att avvisanden är komplexa och subtilt organiserade samtalsmässiga interaktioner som det inte är rättvisande att sammanfatta med rådet att "bara säga nej".

För det tredje använder vi vår empiri för att visa att unga kvinnor redan har, och uttryckligen kan artikulera, en högt utvecklad medvetenhet om dessa kulturellt normativa sätt att avvisa sex. Vi menar att det är just deras kunskap om de kulturella regler som dokumenterats av CA-analytiker som förklarar varför de inte "bara säger nej" till sexuella närmanden. Utbildningsprogram för förebyggande av våldtäkter som insisterar på att det riktiga beteendet är att "bara säga nej" är djupt problematiska i det att de ignorerar och åsidosätter kulturellt normativa sätt att avvisa.

För det fjärde använder vi den CA-analytiska forskningen för att visa att *det faktiskt inte borde vara nödvändigt att en kvinna säger "nej" för att hennes avvisande ska uppfattas*. Ett insisterande på att "bara säga nej" kan motverka sina egna syften såtillvida att det implicerar att andra sätt att göra avvisanden (som inte inkluderar ordet "nej") är inadekvata. Slutligen diskuterar vi implikationerna av vår användning av CA-analys för feministisk psykologi, både i relation till unga kvinnors erfarenheter av våldtäkter och mer allmänt.

Vi vill understryka att vårt fokus här på de samtalsmässiga problem som är förenade med

att "bara säga nej" inte betyder att vi inte har andra kritiska invändningar mot utbildning kring våldtäkter som lär ut hur man avvisar sex och mot den politiska/teoretiska grund dessa baseras på. Många av dem (till exempel "Sex Respect", *jfr* Driscoll och Greig 1994) bygger på högerkristna fundamentalistiska idéer om kyskhet och sexuell avhållsamhet som vi helt tar avstånd från.

Utbildning i hur man avvisar erbjuds också av många som ett alternativ till preventivmedel (till exempel Campbell och Barnlund 1977) eller till säkrare sex (till exempel Howard 1985b), medan vi förespråkar att preventivmedel och information om säkrare sex bör göras allmänt tillgängliga. Inte heller utbildningar och kampanjer som har ett brett liberalt eller till och med feministiskt perspektiv är invändningsfria. I synnerhet vill vi peka på att de outtalat (ibland uttalat) stöder sig på teorin om felkommunikation (Tannen 1991), enligt vilken våldtäkter ofta är resultatet av felkommunikation mellan könen. Han feltolkar hennes verbala och icke-verbala kommunikation och får den felaktiga uppfattningen att hon vill ha sex; hon misslyckas med att säga "nej" klart och verkingsfullt. Som Carole Cocoran (1992: 135) poängterar: "de flesta program kring våldtäkter begångna av män som kvinnan känner betonar feltolkningar som orsaken till våldtäkter och antyder därigenom att lösningen ligger i att kvinnan uttrycker sig mer bestämt". Till exempel förutsätter American College Health Association (citerad i Turner och Rubinson 1993: 605) att det finns tolkningskillnader mellan män och kvinnor när de ger kvinnor upplysningen att "ofta tolkar de flesta män blyghet som tillåtelse" (det är därför som det är viktigt att "säga nej när du menar nej"). Som en konsekvens av det be-

traktas kvinnors "underkommunikation av olust inför sex" som en bidragande orsak till våldtäkter (Allgeier 1986, citerad i Murnen et al. 1989), och psykologer hävdar att "om fler kvinnor kunde ge uttryck för sitt bristande intresse [*sic*], skulle mer önskat sex kunna elimineras" (Murnen et al. 1989).

Som vi påpekat tidigare (Frith och Kitzynger 1997), skjuter denna teori över ansvarsbördan för våldtäkter på kvinnor och skyler över institutionaliserade könsmakrelationer. Som Ehrlich (1998) visar är teorin om felkommunikation vid våldtäkter en tillgång för åtalade i sexualbrottsrättegångar som försöker ge sken av att vara oskyldiga: målsäganden påstås ha signalerat sitt icke-medgivande på ett bristfälligt sätt.

Vår argumentation här bygger inte på föreställningen att det finns könsskillnader i sätten att uttrycka eller förstå avvisanden. Hellre än att försöka definiera könsskillnader i tal eller beskriva mäns och kvinnors sätt att interagera, utforskar vi hur unga kvinnor själva talar om sexuella avvisanden. Vi hävdar, utifrån den CA-analytiska litteraturen och resultaten av vår egen forskning, att både män och kvinnor har en högt utvecklad förmåga att framföra och förstå avvisanden, inklusive sådana som inte innehåller ordet "nej". Vi menar att när män hävdar att de inte har "förstått" avvisanden som ligger i linje med kulturellt normativa mönster kan man bara uppfatta detta som egennyttiga rättfärdiganden av våldshandlingar.

Svårt att "bara säga nej"

Det är vanligt att kvinnor säger att de tycker det är svårt att avvisa sexuella förslag (till exempel Campbell och Barnlund 1977, Howard 1985a, 1985b, Warzak och Page 1990), och offer för sexualbrott uppger ofta känslan

av att de "misslyckats med att göra sitt avvisande tillräckligt tydligt" (Cairns 1993: 205). Fyrtiofem procent av deltagarna i en undersökning (Warzak et al. 1995) "sade att de saknar verkningfulla sätt att avvisa" och 77 procent av alla deltagare i undersökningen "svarade jakande när de tillfrågades om de var intresserade av att lära sig mer verkningfulla sätt att göra avvisanden".

Vår egen undersökning av grupper (*jfr* Wilkinson 1999) med 58 kvinnliga skolelever och universitetsstudenter stödjer dessa resultat. Det finns många diskussioner i vårt material om svårigheten att säga nej (*se* Frith och Kitzynger 1998 samt Frith 1997). I följande utdrag berättar Tara och Pat om hur svårt de tycker det är att avvisa någon sexuellt, även på ett ganska tidigt stadium.

Tara: Mina manliga vänner tänker alltid, du vet, att jag har... Jag har den sortens problem när någon är jätteivrig, jag kan bara inte... Jag kan bara inte säga till någon, "hör du, jag är ledsen, jag är inte", och det slutar med att jag... Jag lyckas undvika det till slut, men det slutar väldigt ofta med att jag pratar med dem i timtal, och jag tänker bara typ, "jag vill faktiskt inte vara här; jag vill göra något annat" [...] Jag kan bara inte släppa det.

Int.: Varför?

Pat: Man vill inte såra deras känslor. [...] Jag försöker verkligen undvika att någonsin hamna i en sån situation att jag är tvungen att säga till någon, "hör du, nej, jag är ledsen" [...] Jag skulle faktiskt inte riskera att ha nåt slags flirtigt, skämtsamt samtal med någon som jag inte känner väldigt väl i fall de plötsligt bara säger, "okey, ska vi då?", och sedan skulle det bara bli som "åååååhhhhh!".

För både Tara och Pat är det alltså så svårt att säga nej att de försöker undvika att någonsin behöva göra det. I följande utdrag beskriver

en annan ung kvinna problemet att avvisa speciella sexuella aktiviteter när en sexuell kontakt inletts.

Liz: Man bara sitter där och hela tiden tänker man "jag vill inte göra det här, jag skulle ha sagt nej, jag skulle ha hindrat honom innan, och jag kan inte stoppa honom nu, därför att vi är halvvägs igenom hela grejen, och jag är bara så dum. Nästa gång ska jag klara av det..." [...] Men det gör man aldrig.

Som svar på frågan hur man ska göra för att avvisa sex med män, tar en ung kvinna sin tillflykt till fantasin som det enda sätt hon kan föreställa sig att lyckas med det.

Sara: Ha en överljuds knapp, eller hur (skratt), och så, precis innan man har sex och man inte ville, kunde man trycka på den och få dem att försvinna.

Naturligtvis är detta inte det enda sätt som unga kvinnor talar på om att avvisa sex. De kan också säga att det är en relativt enkel sak att avvisa sex genom att bara säga nej: "man går bara rakt på sak" (Jane); "jag känner personligen att jag skulle kunna säga nej, och jag har gjort det" (Jan). Att kvantifiera våra data (det vill säga beräkna hur stor andel av kvinnorna som säger att de tycker att det är svårt att avvisa sex och hur stor andel som säger att de tycker att det är lätt) är dock inte en okomplicerad räkneuppgift. En del kvinnor undviker att uttala sig i frågan, och många säger vid ett tillfälle i gruppdiskussionen att det är lätt och vid ett annat att det är svårt. Vid ett tillfälle menar till exempel Liz att ett rakt nej är enkelt och verkningfullt ("Det är vad jag sa till min nuvarande pojkvän, 'jag har inte sex med dig'"); senare talar hon om att hon tycker avvisanden är svåra och pinsamma ("det verkar helt enkelt inte rätt att säga nej när

man är mitt uppe i situationen"). Dessa motsägelser och tvetydigheter tror vi hänger samman med att tal inte bara är ett transparent återgivande av erfarenheter utan snarare förmedlar interaktiva angelägenheter mellan gruppdeltagare.³

Tydligt är det svårt för unga kvinnor att avvisa sexuella förslag. Varför är det så? I litteraturen hittar man många förklaringar. Ett misslyckande med att "bara säga nej" kopplas ofta ihop med karaktärsdrag som dålig självkänsla (Stere 1985), oförmåga till självhävdelse (McConnch 1990) eller oförmåga att stå fast vid vad man vill (Sandler m.fl. 1992).

Enligt Murnen m.fl. (1989) innebär internalisering av traditionella kvinnliga genusstereotyper ("passivitet, undergivenhet, känsla för omvårdnad, lyhördhet inför manliga behov och hjälpsamhet") att "kvinnor ofta lär sig bli ineffektiva meddelare i en sexuell relation".

Andra forskare hävdar att unga kvinnor tycker det är svårt att "bara säga nej" för att de oroar sig för att de ska få dåligt rykte om de inte går med på manliga sexuella krav (till exempel rädsla att bli kallad "frigid" eller "lesbisk"; Muehlenhard och Cook 1988). Svårigheten kan också förklaras med att kvinnorna intar en beskyddande position visavi sina partners känslomässiga välbefinnande (Duncombe och Marsden 1993, 199); eller med att de är offer för föreställningen om att det finns ett slags manualer för sexuell samvaro, enligt vilka "att gå för långt" i något förmodat sexuellt händelseförlopp betyder att en kvinna förverkat sin rätt att säga "nej" (till exempel Goodchilds m.fl. 1988, Quinn m.fl. 1991).

Det hävdas också ofta att sexualitet är ett särskilt svårt ämne för öppen och klar kommunikation och att unga kvinnor, som kan vara fullt kapabla att förmedla sina önske-

Pia König *Sko med dubbel klack* 1998

mål (eller brist på sådana) i andra situationer, är oförmögna att göra det i en sexuell situation som utmärks av en tung kulturell belastning och starkt personligt engagemang. Vi anser att alla dessa förklaringar stundtals kan vara användbara och vår egen undersökning tyder på att unga kvinnor själva ofta använder liknande förklaringar för att beskriva sina svårigheter att avvisa sexuella förslag.

Vad dessa förklaringar dock utelämnar är det enkla faktum att det är svårt att säga nej i *alla* sammanhang. Dessa unga kvinnors berättelser om obehag inför, och oförmåga att säga ett öppet, klart och entydigt "nej" är inte specifika för deras ålder, för situationen, eller ens för deras kön. Människor i alla möjliga åldrar och situationer upplever det ofta som svårt att tacka nej till inbjudningar

eller avböja erbjudanden. Råd om hur man säger nej finns allmänt tillgängliga i den anglo-amerikanska kulturen – till och med på nätet ("How to say no with style" från www.synapsenet/oracle).

Böcker om att sätta gränser innehåller vanligen rollspelsövningar i att säga nej (till exempel Fensterheim och Baer 1975, McConnch 1990) och managementböcker har avsnitt med titlar som "Knowing How to Say No" (Burley-Allen 1983). Att säga nej på ett trevligt sätt har alltid varit en viktig sak i etikettregler (till exempel Coudert 1993, Martin 1982: 87ff) och terapeuter får också ofta ge råd om hur man säger nej. Sådana råd skulle inte vara så allmänt spridda om de flesta människor inte hade problem med att säga nej. Svårigheten med att säga nej är så välkänd att den har gett upphov till

en ändlös rad av vitsar (för exempel, se Crombie 1994) vilka belyser det uppenbara behov människor har av att komma med (ibland osannolika) ursäkter och rättfärdiganden för att förklara sina avvisanden (till exempel "Det skulle varit jättetrevligt men jag måste stanna hemma och jobba på min kesoskulptur" eller "Jag håller på och lär min iller joddla" – båda från *The Guardian* 10 januari 1997).

Förment "humoristiska" böcker erbjuder "nyttiga" översättningar av fraser som dessa, något som indikerar deras status som avvisanden. I *The Little Book of Romantic Lies*, till exempel, inkluderar Bruce Smith och Laura Goetze Burns en "översättning" av en kvinnas yttrande: "Kan vi inte bara prata en stund"; detta säger de ska översättas med "Jag skulle hellre älska med en vagnskrok" (Smith och Burns 1996). Det som gör dessa böcker "roliga" är givetvis att läsarna kan förmodas redan veta att "Kan vi inte bara prata en stund" är ett sexuellt avvisande, det vill säga att avvisanden är obehagliga att göra och att (artiga) avböjanden ofta görs underförstått.

Träningsprogram som går ut på att lära människor att avvisa sexuella förslag är en uppsättning "verbalhygieniska praktiker" (Cameron 1995) som i oproportionerligt hög grad riktats mot kvinnor, som vanligen uppfattas som lidande av genus-specifika lingvistiska problem knutna till förtryckande förväntningar på "feminint" tal eller hur en "fin dam" talar. Deborah Cameron citerar en artikel om träning i att sätta gränser i den amerikanska feministiska tidskriften *Ms.* från mars 1975. Artikeln inleds med en redogörelse för några kvinnors erfarenheter av vad de beskrev som "den första kursen i sitt slag i Seattle":

Vi är 10 kvinnor som tycker det är svårt att säga Nej eller uttrycka en åsikt överhuvud taget. Utbildning, erfarenhet och feminism får oss kanske att känna oss jämlika. Men att lära sig hur man talar i egen sak och för det man tror på är någonting helt annat. Det är därför vi har anmält oss till en kurs i verbalt gränssättande (Withers 1975, citerad i Cameron 1995: 178).

Träning i att sätta gränser och andra typer av kurser som lär ut sätt att avvisa sexuella förslag möter denna allmänna svårighet att "säga nej" med det rutinmässiga rådet att avvisanden bäst görs genom vanliga, enkla "nej". Till exempel ägnar författarna till den klassiska handboken *The Assertive Woman* (Phelps och Austin 1987) ett helt kapitel åt "Att säga 'Nej'" och hävdar att:

Det är mycket viktigt att du ger ett enkelt "nej" snarare än ett långdraget uttalande fyllt med ursäkter, rättfärdiganden och rationaliseringar om varför du säger "nej". Det räcker med att du inte vill göra detta, helt enkelt därför att du inte vill göra det (Phelps och Austin 1987: 123-4).

Rutinmässigt betonas vikten av det enkla, direkta, tveklösa ordet "nej" när man ska kommunicera ett avvisande. Många böcker rekommenderar upprepade "nej" (som i den så kallade "repiga skivan"-tekniken, till exempel Phelps och Austin 1987) – och många utvecklar tesen att avvisanden normalt inte bör åtföljas av förklaringar.

Sammanfattningsvis kan alltså sägas att träning i hur man avvisar, såsom den ges i utbildningsprogram och kampanjer för att förebygga våldtäkter, rutinmässigt lär ut att avvisanden bäst görs med klara, direkta, okonstlade "nej".

Interaktionella prestationer

Området CA, som har sitt ursprung i Harvey Sacks banbrytande arbete under 1960-talet (nyutgåva 1995), betraktas allmänt som en del av det större forskningsfältet etnometodologi – studiet av vardagliga sätt på vilka medlemmar i en kultur producerar och förstår handlingar. CA söker ge en detaljerad och systematisk bild av hur tal, i synnerhet tal-i-interaktion, konstrueras och förstås av de talande. Forskare har studerat tal i en mängd olika situationer.⁴ Syftet är att utveckla en förståelse av den underliggande strukturella organisationen av naturligt uppkomna samtal.

CA-analytiker har gjort en stor mängd arbeten om avvisandets struktur i vardagsamtal (Atkinson och Heritage 1984, Davidson 1984, Drew 1984, Pomerantz 1984). Dessa arbeten (liksom alla inom CA) bygger på noggrann observation av små detaljer i tal, såsom korta pauser, tvekanden, felstarter och självkorrigeringar. Ett viktigt forskningsresultat inom CA är att talare (och lyssnare) är mycket lyhörda för dessa små detaljer så att alla dessa inslag på mikronivå har interaktionell relevans. Till exempel används både "mm hm" och "jaha" som sätt för en person att bekräfta vad en annan säger, men de har visat sig ha mycket olika funktioner (Jefferson 1984). Mycket korta pauser (på mindre än en sekund) mellan att en person slutar tala och nästa person börjar, har visat sig påverka den första personens uppfattning om vad den andra personen kommer att säga (Pomerantz 1984, Levinson 1983, Heritage 1984).

CA-analytikens fokus på talets små detaljer återspeglas i arbeten om avvisanden. I analysen av hur avvisanden görs förlitar de sig på utskriften av bandinspelade interaktioner där

människor avvisar eller inte avvisar en inbjudan, ett erbjudande eller ett förslag. Till skillnad från den kvalitativa forskningen (som ofta använder en konventionell ortografisk transkriptionsmetod som "rensar upp" data och gör dem lättare att läsa), har CA-analytiker utvecklat ett detaljerat transkriptionssystem avsett att förmedla några av talets intrikata detaljer. I det mest använda systemet, det Jeffersonska transkriptionssystemet (Atkinson och Heritage 1984, Jefferson 1984, Psathas och Anderson 1990) innefattar transkriptionen inte bara alla ord (varje "jaha", "äh" och "mm hm") och delar av ord (till exempel "gro-, paddan") som man kan höra på bandet, utan också symboler för att beteckna pauser, intonation, volym, utdragande och avklippande av ljud och så vidare. De flesta läsare som är ovana vid CA-analys finner detta transkriptionssystem avskräckande och datautdragen blir en frustrerande svår läsning. Transkriptionssystemet är dock grundläggande för forskningen; och en del av de mest påtagliga resultaten, som till exempel arbetet kring "preferensorganisering" som presenteras här, skulle vara omöjliga utan denna detaljerade transkription. Vi har förenklat transkriptionen så mycket som möjligt när vi citerar datautdragen som följer och vi hänvisar våra läsare till transkriptionsnyckeln i Appendix för en fullständig förklaring.

Analysen av dessa transkriptioner av naturligt uppkomna samtal i vilka människor antingen accepterar eller avvisar inbjudningar (erbjudanden, förslag o.s.v.) visar att accepteranden och avvisanden följer mycket olika mönster. Accepteranden innebär faktiskt ofta helt enkelt att "bara säga ja", men avvisanden innebär mycket sällan att "bara säga nej". Accepteranden omfattar i allmänhet (i) enkelt accepterande; och (ii) ingen fördröjning (Heritage 1984: 266-7), som i följande exempel.

(Notera att symbolen "[“ betecknar att en utandning innan B börjar tala.)
överlappande tal börjar.)

Exempel 1

A: Du kan väl komma upp och hälsa på någon [gång.

B: [Gärna.

(Atkinson och Drew 1979: 58)

Exempel 2

A: Du, kan du hjälpa [mig.

B: [Det är klart jag kan.

(Davidson 1984: 116)

Dessa accepteranden är typiska i det att de är omedelbara och direkta. Det är ingen paus mellan förfrågan och accepterande (tvärtom producerar personen som står för accepterandet ofta tal som överlappar talet från personen som ställer frågan) och accepterandet i sig är enkelt och rakt på sak. Det är möjligt att sexuella accepteranden – i synnerhet från kvinnor – kan ha en något annorlunda form; exempelvis finns det en del som tyder på att sexuellt jakande ofta förmedlas icke-verbalt och till och med kan kommuniceras via ett symboliskt avvisande (*jfr* Muehlenhard och Hollabaugh 1988). Vi känner inte till någon forskning som har utgått från faktiska accepteranden – eller avvisanden – i sexuell interaktion.

I motsats till enkla accepteranden (Heritage 1984: 266), som är typiska för den icke-sexuella sfären, är icke-sexuella avvisanden generellt sett varken omedelbara eller direkta. Här är två exempel på avvisanden som innefattar de inslag som CA-analytiker har identifierat som typiska. (Notera att pauser som är för korta att kunna göra en adekvat mätning på indikeras som "(.)" och längre pauser är mätta i tiondels sekunder; pauser kan också vara fyllda med hörbara in- eller utandningar – "hehh" i Exempel 4 betecknar

Exempel 3

Mark: Vi undrar om ni har lust att komma över på lördag, på middag.

(0.4)

Jane: Alltså (.).hh det hade vart jättekul men vi har redan lovat Carol.

(Potter och Wetherell 1987: 86)

Exempel 4

A: Eh om du har lust att komma och hälsa på en stund nu på förmiddagen kan jag bjuda dig på en kopp kaffe.

B: hehh Alltså det är himla gulligt av dig, jag tror bara inte jag kan nu på förmiddagen. .hh ahm jag har en annons inne i tidningen och eh jag måste passa telefonen.

(Atkinson och Drew 1979: 58)

CA-analys visar att avvisanden vanligtvis utformas så att de innehåller åtminstone några av följande drag:

- fördröjningar, till exempel pauser och tvekanden, som pausen på fyra tiondelars sekund i Exempel 3, och den fyllda pausen "hehh" i Exempel 4;
- inledningar (också refererade till som garderingar) till exempel användandet av markörer som "öh" eller "alltså" ("alltså" används i båda de ovanstående utdragen);
- palliativ, till exempel uppskattning, ursäkter, symboliska överenskommelser o.s.v. vilka tjänar till att lindra smärtan som orsakas av avvisandet; komplimanger som "det skulle vara jättekul" eller "det är himla gulligt av dig" är båda exempel på palliativ. Andra tänkbara palliativ skulle kunna vara att kombinera ett avvisande med ett fördröjt accepterande ("inte idag, men i morgon"), eller med att erbjuda ett alternativ ("jag kan inte komma över till dig, men du kan väl komma över till mig?") (Antaki 1994: 79);

- redogörelser, det vill säga förklaringar/rättfärdiganden/ursäkter till varför en inbjudan inte blir accepterad. Det är vanligt (som i Exempel 3 och 4) att människor lämnar en redogörelse som visar att personen som avvisar inbjudan inte kan acceptera den snarare än att hon/han väljer att inte göra det, det vill säga att de är oförmögna snarare än ovilliga. Fördelen med denna redogörelse är att den befriar från skuld. Den undviker implikationen att inbjudan är oattraktiv eller oönskad: den tjänar till att skapa ett avvisande samtidigt som den undviker negativa eller kritiska konsekvenser (Potter och Wetherell 1987: 86). Det är också vanligt att avvisanden modifieras eller mildras på något sätt (som i "jag tror bara inte jag kan den här förmiddagen" i Exempel 4).

Sammanfattningsvis visar alltså ett noggrant studium av detaljer i naturligt uppkomna samtal att det samtalsmässigt är mycket ovanligt att "bara säga nej". Avslag och avvisanden är vanligen fördröjda och indirekta. De följer ett typiskt mönster som i allmänhet omfattar en *fördröjning* av responsen, någon form av *inledning* till avvisandet (med ord som "alltså", eller "ahhh..."), en *palliativ* anmärkning, och någon form av *redogörelse* med syfte att lindra, förklara, rättfärdiga, ursäkta eller omdefiniera avslaget. Avvisanden åtföljs nästan alltid av förklaringar eller rättfärdiganden (Labov och Fanshel 1997: 86ff). Det är detta CA-analytiker menar när de beskriver avslag som "icke-prefererade" handlingar. Handlingar som typiskt sett görs utan omsvep och utan fördröjning (som accepteranden) kallas "prefererade" handlingar, medan de som är fördröjda eller modifierade kallas "icke-prefererade". Ett annat exempel på en "prefererad handling" är att instämma (till exempel i någons åsikt), vilket vanligen görs snabbt och direkt. Att inte instämma beskrivs däremot som "icke-

prefererad", därför att det typiskt sett markeras av samma mönster som vid avvisanden. Observera att termerna "prefererade" och "icke-prefererade" inte på något vis är avsedda att karakterisera enskilda talarers privata önsknings eller psykologiska egenskaper. De beskriver helt enkelt de olika sätt på vilka accepteranden och avvisanden vanligtvis görs i vanligt tal (inklusive accepterandet av inbjudningar som individen i själva verket kan vilja avvisa, eller avvisandet av inbjudningar hon/han kanske skulle ha velat acceptera).

Denna analys av (icke-sexuell) samtalsmässig interaktion erbjuder en förklaring till varför det kan vara svårt för människor att säga klara, omedelbara och direkta nej (vad de än önskar) i sexuella situationer. Enkelt uttryckt, det är inte så avvisanden normativt görs. Som vi har sett är avvisanden oftast fördröjda och indirekta och detta innebär att omedelbara och direkta nej, i synnerhet sådana som inte åtföljs av någon förklaring, ofta upplevs som oförsämda eller fientliga (Heritage 1984: 268). Att uppmana någon att "bara säga nej" är alltså kanske inte ett vidare bra råd. CA visar att kommunicerandet av ett avvisande är en mycket mer elegant utformad interaktionell aktivitet än vad vi kanske föreställt oss. Det kan inte på ett adekvat sätt fångas i det förenklade rådet att "bara säga nej" som ges i träningsprogram för att lära sig hur man avvisar sexuella förslag.

Kulturell kunskap

De data vi insamlat bygger på bandinspelade interaktioner i vilka unga kvinnor talar om att göra avvisanden. Data i vilka avvisanden faktiskt gjordes av unga kvinnor skulle visa att de, i likhet med andra kompetenta medlemmar i deras språkgemenskap, har en implicit förståelse av kulturellt accepterade regler för avvisanden såsom dessa dokumente-

rats av CA-analytiker. Våra data däremot, där unga kvinnor talar om att göra avvisanden, illustrerar i vilken hög grad de kan artikulera och göra dessa normativa samtalsmönster explicita.

För det första vet unga kvinnor, fast de naturligtvis inte använder termen, att avvisanden är *icke-prefererade* samtalshandlingar, det vill säga att de kräver betydligt mer interaktionellt arbete än vad till exempel accepteranden gör. Medan program för att förebygga våldtrakter insisterar på direkta och enkla nej, visar unga kvinnor sofistikerad kunskap om tal i interaktion genom att beskriva de känslor som åtföljer ett enkelt "nej" som att göra något fel, vara oförsämd eller löjlig. Kvinnorna understryker också att de känner behov av att förklara och rättfärdiga sina avvisanden.

Liz: Det verkar bara inte rätt att säga nej när man är mitt uppe i det.

Sara: Det är inte oförsämt, det är inte oförsämt – det låter hemskt att säga det här, eller hur.

Liz: Jag vet.

Sara: Det är inte oförsämt, men det är samma sorts känsla. Det är som, "å herre gud, jag kan inte säga nej nu, eller?"

I allmänhet beskrev de unga kvinnorna i våra undersökningsgrupper uttryckliga avvisanden som något med negativa implikationer för dem. Senare (i samma gruppdiskussion som citerats tidigare) säger Sara: "de skulle antagligen tycka att man var jättearrogant om man bara slog om och sa 'jag tänker ändå inte ha sex med dig i alla fall, ok'". Liz håller med henne och säger: "man skulle känna sig som en riktig tönt". I en annan undersökningsgrupp medger Rachel att "jag har väldigt sällan sagt till någon 'jag är ledsen, men jag är inte intresserad alls'". Megan in-

stämmer att om hon gjorde ett så klart och direkt uttalande skulle det få henne att känna sig "som en fullständig idiot". Sammanfattningsvis kan man konstatera att vad dessa unga kvinnor berättar om hur de skulle bli betraktade som oförsämda och arroganta, och hur löjliga de skulle känna sig om de sade klara och direkta "nej", visar en medvetenhet om att sådant beteende bryter mot kulturellt accepterade normer enligt vilka avvisanden är icke-prefererade handlingar.

För det andra understryker ofta unga kvinnor, i linje med sin förståelse att avvisanden är icke-prefererade, att det är nödvändigt att lämna redogörelser (anledningar eller ursäkter) för avvisanden. Också detta är oförenligt med de råd som erbjuds i kurser och kampanjer. Parollen "säg bara nej" implicerar att ingenting annat än "nej" behöver sägas. Ta till exempel den "positiva självförklaring" som Muehlenhard et al. (1989) erbjuder som en del i ett kognitivt-behavioristiskt behandlingsprogram för kvinnor som löper stor risk att bli våldtagna av män som de känner: "Jag har rätt att säga nej utan att behöva förklara mina skäl" (Muehlenhard et al. 1989). Som en deklARATION av individens rättigheter är detta naturligtvis sant, men det är lika sant att det är samtalsmässigt mycket avvikande att bara säga nej utan att förklara sina skäl. Unga kvinnor är på det klara med att avvisande av sex är något som kräver förklaringar. De poängterar: "att bara säga nej i ett förhållande räcker inte om man har ett bra förhållande" (Wendy); Jan säger, "jag tycker det är bättre om man försöker vara trevlig och förklarar varför [man avvisar sex]"; och Jill beskriver hur hon skulle reagera på oönskade sexuella inviter genom att säga "'å nej, jag vill inte ha sex med dig därför att...'" och sedan förklara det".

För det tredje anser unga kvinnor att bra ursäkter är sådana som bekräftar deras *oförmåga* (snarare än deras ovillighet) att gå med på sexuellt umgänge. Sådana ursäkter sträcker sig från den vaga (och kanske av det skälet ovedersägliga) förklaringen att de "inte är redo" till sjukdom och menstruation. Flera kvinnor berättar att de använder sig av någon form av sjukdom som en ursäkt: "huvudvärk" (Karen och Cath), att känna sig "trött" (Cath), "helt slut" (Jane och Pam), eller bara att känna sig "ruskigt dålig" (Wendy). Andra ursäkter som betonade de praktiska svårigheter som gjorde att de var *oförmögna* (snarare än *ovilliga*) att ha sex var att "man har ingenstans att ta vägen" (Ros), "man kan bli relegerad" (Zoe) eller "man är rädd att bli gravid" (Rose). Lägg märke till att de unga kvinnorna inte beskrev dessa som de verkliga orsakerna till att de inte ville ha sex, utan som ursäkter de trodde unga män skulle finna relativt acceptabla. Ibland sa de explicit att de trodde att anledningen till att dessa ursäkter var relativt acceptabla var betoningen på *oförmågan* snarare än *oviljan* att ha sex. Jill förklarar att det att säga nej till sex med en pojkvän "inte av någon särskild anledning, utan bara för att man inte ville" skulle kunna göra partnern "verkligt upprörd". För att undvika detta krävs en trovärdig ursäkt. Att låtsas ha menstruation var mycket diskuterat: "att ha mens" sågs som en effektiv ursäkt, åtminstone på kort sikt, därför att "det hindrar pojkens att ge dig skulden" (Jill).

Dessa unga kvinnors åsikt att effektiva ursäkter grundar sig på *oförmåga* snarare än *ovilja*, överensstämmer med CA:s empiriska forskningsresultat, men skiljer sig från de råd som ges i utbildningsprogram för träning i att avvisa. Dessa ställer ofta upp uttalanden om *ovillighet* som paradigmatiskt självhävande

handlingar (till exempel "Jag känner inte för att ligga med dig i kväll", "Jag vill inte gå i säng med dig i kväll", "Jag vill bara inte", alla från Smith 1975: 246f).

Kvinnornas avvisanden är också ofta modifierade eller förmildrade på något sätt. En form av avvisande som mycket ofta rekommenderades av unga kvinnor i våra undersökningsgrupper [focus groups] var det fördröjda acceptandet, det vill säga att säga att man "inte är redo" för sex, eller "inte redo ännu". Cath påpekar att "ett sätt är att inte säga 'nej' som att man aldrig någonsin vill, men 'nej' som 'inte just nu'". Detta var en strategi många talade om: "jag skulle säga, 'du, kanske någon gång längre fram'" (Michelle); "jag är inte redo än; kan vi vänta lite?" (Sam); "jag börjar med att säga till honom att det är alldeles för tidigt" (Maggie); "säg bara att du inte är redo än eller att du vill spara det till ett speciellt tillfälle" (Zoe). Nackdelarna med att ge fördröjda avvisanden som en form av avvisande diskuterades också en hel del av de unga kvinnorna. Kvinnorna delade dock en känsla av att fördröjda avvisanden, oavsett vilka långsiktiga problem som kan följa på dem, är mer interaktionellt acceptabla sätt att undvika sex än vad direkt uttalade "nej" är. Återigen går unga kvinnors åsikter om hur avvisanden ska göras, trots att de stämmer elegant överens med den CA-analytiska litteraturen, stick i stäv mot rekommendationerna i litteraturen om sätt att avvisa, som varnar:

Att tala om för mannen att du inte vill ha sex genom att säga saker som "Jag vet faktiskt inte om vi borde göra det här", "Inte nu, kan vi inte vänta?" eller "Jag gillar dig verkligen men jag är inte säker" är inte effektivt. Alla dessa uttalanden kan omtolkas till att betyda att du behöver lite mera övertalning för att bli samarbetsvillig (Wiseman 1994: 65).

För det fjärde slår unga kvinnor uttryckligen fast att det är en bra idé att erbjuda (vad CA-analytiker kallar) *palliativ* när man avvisar sex. Unga kvinnor berättar att de avvisar sexuellt umgänge med fraser som: ”å, det är väldigt smickrande att du frågar” (Sharon), eller ”hördu, du är en väldigt trevlig kille och jag gillar dig verkligen, men mer är det inte” (Pat). Fraser som dessa tjänar till att ”dämpa” avvisandet (Atkinson och Drew 1979: 58); som Judy säger, ”man måste dämpa slaget lite grann, eller hur”. Detta sökande efter palliativ eller försök att ”dämpa” avvisanden uttrycks ofta som att man tycker det är viktigt att avvisa sex ”utan att sår hans känslor” (Carla). Forskning om unga kvinnors sexualitet har dokumenterat att detta är mycket viktigt för dem (till exempel Howard och McCabe 1990, Frith och Kitzinger 1998).

De unga kvinnorna i våra undersökningsgrupper visar således en högt utvecklad medvetenhet om normativa kommunikationsmönster kring avvisande som inte bara tillåter dem att (troligtvis) göra avvisanden på ett kulturellt lämpligt sätt, utan också att verbalisera vissa aspekter av vad som ingår i att göra detta. Vår undersökning antyder att unga kvinnors tankar kring lämplig teknik för avvisande är relativt sofistikerade jämfört med det krassa rådet att ”bara säga nej”. Utbildningsprogram kring våldtäkter (och liknande) föreskriver beteenden som bryter mot grundläggande kulturella normer och social etikett, och unga kvinnor vet det. Vårt påstående här får stöd av Amy Gervasio och Mary Crawford's rön (1989). De har studerat forskning kring hur människor uppfattar så kallat ”självhävdande” beteende. Det verkar som om det beteende experter anser är sund självhävdelse, finner andra ”aggressivt” och ”oförsämt”. En orsak till detta är enligt

Gervasio och Crawford att det bryter mot reglerna för normala samtal. Allt tyder på att ”bara säga nej” är oförsämt och att unga kvinnor vet det.

Inte nödvändigt att säga ”nej”

Så långt har vi visat hur CA-analysen demonstrerar att avvisanden följer ett normativt mönster och att unga kvinnor är kapabla att artikulera åtminstone vissa inslag i detta mönster. Det finns dock en avgörande faktor i avvisandet som vi ännu inte har diskuterat, trots att den har viktiga implikationer för kampanjer som baseras på parollen ”säg bara nej”. Enkelt uttryckt är ordet ”nej” varken tillräckligt eller nödvändigt för att ett avvisande ska uppfattas som ett sådant.

De flesta våldtäktsförebyggande program (och liknande program) utgår ifrån uppfattningen att det inte är *tillräckligt* att säga ”nej” för att ett avvisande ska uppfattas som ett avvisande. Det vanligt förekommande ”symboliska motståndet” (att säga ”nej” men mena ”ja”) är väl dokumenterat, och undersökningar har visat att omkring 40 procent av amerikanska kvinnliga studenter rapporterar att de sagt till sina partners att de inte ville ha sex när de i själva verket ”hade alla avsikter att ha det” och var ”villiga att ha sexuellt umgänge” (Muehlenhard och Hollabaugh 1988, Muehlenhard och McCoy 1991, Sprecher m.fl. 1994). På grund av att kvinnor uppenbarligen ibland menar ”ja” men säger ”nej”, uppmanas kvinnor ofta att göra sitt uppriktigt menade nej otvetydigt genom att förstärka det med en fast ton, ögonkontakt eller andra former av icke-verbal kommunikation (till exempel att gå ut ur rummet, ge mannen en örfil). Det förutsätts att ett ”uppriktigt” nej måste vara klart och definitivt för att man ska kunna skilja det från ett symboliskt avvisande.

Men medan utbildningar i sätt att avvisa erkänner att detta att säga nej inte är *tillräckligt* för avvisande, så erkänner de inte att nejsägandet inte heller är *nödvändigt* för avvisande. I själva verket sätter parollen ”säg bara nej” ordet ”nej” i högsätet som den semantiska nyckelkomponenten i ett avvisande. Detta avspeglar sig i praktiskt taget alla utbildningsprogram kring våldtäkter. Dock har CA fastslagit att det inte är nödvändigt att säga ”nej” för att göra ett verkningsfullt avvisande av en begäran och för att avvisandet ska bli uppfattat som ett avvisande.

I själva verket innehåller inget av exemplen, som citerats ovan (Exempel 3 och 4) för att illustrera nyckelkomponenterna i ett avvisande, ordet ”nej”. I båda fallen förstod emellertid den tilltalade personen att det var fråga om avvisanden och reagerade som om den ta-

lande hade avvisat inbjudan. Låt oss betrakta ett annat exempel mer detaljerat:

Exempel 5

A: Om du vill: ‘hh kunde du möta mig på UCB å’ jag kunde visa dig lite av de an’ra grejerna på datorn,

(.)

kanske till och med visa dig hur man programmerar Basic eller nåt

B (0.6) Alltså jag vet inte om ja’ vill bli fullt så inblandad, hh’hhh!

(Davidson 1984: 108; transkriptionen för-
enklad)

I detta utdrag accepteras inte A:s erbjudande att visa B några saker på datorn omedelbart (notera den korta pausen ”(.)” som följer på det). Då modifierar A inbjudan och erbjuder till och med att visa B hur man programmerar

Pia König *Sko med klumpig klack* 1998

Basic. Men fortfarande svarar B inte omedelbart: A:s erbjudande möts först av en kort paus, sedan med ordet "alltså" (inledningen), och sedan med uttalandet, "jag vet inte om ja' vill bli fullt så inblandad". Lägg märke till att B inte säger "nej". Inte desto mindre förstår de flesta av oss att det är det B menar – vilket ju A faktiskt förstår. Utdraget fortsätter:

A: Det är verkligen intressant.

Med andra ord, A "hör" B som avvisande (trots att B faktiskt inte har sagt ordet "nej") och försöker övertala B ("det är verkligen intressant"): försöket att övertala någon indikerar (uppenbarligen) att man förstått att de inte vill göra det, men man hoppas kunna få dem att ändra sig. Alltså har B framgångsrikt uttryckt ett avvisande även utan att säga ett direkt, klart och omedelbart "nej".⁵ CA-analysen visar att detta är fullständigt normalt. Det är så de flesta avvisanden görs, och de blir uppfattade som avvisanden inom ett normalt samtals förlopp. På detta sätt avvisar även föräldrar sina barn när de ber om något. I en studie av över 100 sekvenser där barn ber om något, transkriberade från ljudband inspelade i 4-åriga pojkers och flickors hem (från olika sociala klassbakgrunder) i Aberdeen, Skottland, fann Wootton (1981) att ordet "nej" saknades i många av de samtal där barns önskemål blev avvisade, och att föräldrar i allmänhet följde det normativa mönster för avvisande (fördröjning, inledning, palliativ, mildrande eller förbehållsamt avvisande, redogörelse) som vi redan har stött på.

Fakta visar således att människor vanligen uppfattar avvisanden utan att ordet "nej" nödvändigtvis behöver yttras. I själva verket reagerar människor ofta bara på en del av avvisandesequensen som om denna i sig signalerar avvisande. Exempelvis är en av de

mest kraftfulla indikatorerna på ett avvisande en fördröjning av svaret (Davidson 1984: 103) I själva verket tycks en paus på två tiondels sekund tas som bevis för att ett avvisande av en inbjudan kommer att följa (Levinson 1983: 336). De följande exemplen illustrerar det sätt på vilket talare, som har framfört önskemål eller inbjudningar, uppmärksammar pauser (under vilka deras samtalspartners skulle kunna tala, men inte gör det) som förebud om avvisanden. (Kom ihåg att (.) står för en paus på mindre än två tiondels sekund och att längre pauser indikeras i sekunder och tiondels sekunder.)

Exempel 6

C: Så jag undrar kommer du att vara på kontoret på måndag (.) möjligen?

(2.0)

Troligen inte

(Levinson 1983: 320)

Exempel 7

R: Vad skulle du säga om att komma hit på vägen

(.)

Eller hinner du inte det?

(Levinson 1983: 335)

Exempel 8

C: Alltså ni kan båda stanna.

(0.4)

Har massor me' plats.

(Davidson 1984: 10, transkriptionen förenklad)

I dessa tre exempel indikerar de talande att när de hör tystnaderna som följer på förfrågningarna eller inbjudningarna förväntar de sig avvisanden. Det tredje exemplet är intressant därför att den talande försöker föregripa avvisandet genom att bemöta det som

kanske är orsaken till det (tron att det kanske inte finns tillräckligt med plats för hennes gäster). Människor som gör inbjudningar, erbjudanden, förfrågningar eller förslag och som möts med korta tystnader, formulerar ofta om eller vidareutvecklar den ursprungliga inbjudan för att göra ett accepterande mer sannolikt – som A också gör i Exempel 5. Själva det faktum att dessa ”efterföljande versioner” (Davidson 1984) framförs visar givetvis att den första tystnaden uppfattades såsom förebådande ett avvisande. Alltså visar CA att en kort paus (på inte mer än två tiondels sekund) efter en förfrågan eller inbjudan i sig själv ofta uppfattas som ett avvisande.

Framförandet av palliativ som respons på en inbjudan, ett erbjudande eller en förfrågan uppfattas också i allmänhet som ett avvisande i sig självt. I ett exempel som citeras av Antaki (1994: 81) besvarar N en lunchinbjudan (efter den korta paus som vi vet är typisk för avvisandet), ”Alltså, du är himla gullig, vännen:, uh::m”: notera inledningen (”alltså”) och palliativet, som i detta fall har formen av en komplimang. Detta är allt N säger, men det räcker för att utgöra ett implicerat avvisande, vilket vi kan se på svaret från den person som gjorde inbjudan: ”eller har du någonting annat”. Om det är så att ett enkelt palliativ i vardagliga samtal uppfattas som att de innebär ett avvisande, då borde unga kvinnor som besvarar sexuella inviter med palliativ som ”alltså, jag gillar dig verkligen” eller ”det är smickrande att bli tillfrågad” på samma sätt bli uppfattade som att de innebär avvisande – i synnerhet om dessa svar föregås av några tiondels sekunders tystnad.

Dessutom, i vardagligt förekommande tal, blir ofta svagt *medhåll* (såsom halvhjärtade ”jo” eller ”mhm”) uppfattade och reagerade på som om de implicerar *mothåll* eller avvisande (Pomerantz 1984). I utdraget som föl-

jer ber A att B ska ringa någon i kväll. Lägg märke till att B säger ”jo” (vilket låter som ett – inte vidare entusiastiskt – samtyckande), men A (efter att ha väntat en kort stund, kanske för att ge B möjlighet att säga varför hon/han inte har lust att ringa samtalet), reagerar *som om* B hade sagt ”nej”: ‘Snä::lla’, ber A.

Exempel 9

A: “hhhhh Eh kan du ringa ‘onom ekvhäll åt mej,=

B: = öJo:,

(.)

A: Snä::lla,

(Davidson 1984: 113)

Här har vi ett ”ja”, som förstås av den person som ställer frågan som vore det ett avvisande. Vi förstår varför om vi jämför det med samtal i vilka anmodanden blir accepterade (se Exempel 1 och 2 citerade ovan): faktum är att accepteranden (riktiga sådana – det vill säga sådana som blir förstådda som det av den person som gör anmodan) kommer snabbt och utan fördröjning. Detta förklarar varför A i Exempel 9 uppfattar det fördröjda och svaga ”accepterandet” som ett avvisande. Också i sexuella situationer kan man alltså förvänta sig att svaga eller fördröjda accepteranden blir uppfattade som avvisanden.

Sammanfattningsvis behöver avvisanden inte vara – och är vanligtvis inte – emfatiska, direkta och omedelbara ”nej”. I vanliga samtal signaleras de genom relativt subtila vinkar såsom pauser, palliativ och till och med som svagt medhåll. Det är tydligt att ordet ”nej” inte är en nödvändig semantisk komponent i avvisanden. Det är normalt inte nödvändigt att säga ”nej” för att det ska uppfattas att man avvisar ett erbjudande eller en inbjudan – att pausera, skjuta in en gardering, producera ett palliativ och till och med fördröjda eller svaga

”accepteranden” blir typiskt sett förstådda som avvisanden i vardagliga samtal.

Avslutning och implikationer

Avslutningsvis kan vi konstatera att om man läser litteraturen om unga kvinnors sexuella förhandlingar tillsammans med CA-analysens arbete kring avvisanden, verkar det som om unga kvinnor som reagerar på oönskade sexuella inviter använder absolut normala samtalsmönster för avvisanden. Forskning (och vår egen undersökning) visar att unga kvinnor kommunicerar sina avvisanden indirekt. Deras avvisanden hänvisar sällan till att de inte har lust till sex utan oftare till yttre omständigheter som gör sex omöjligt. Deras avvisanden är ofta modifierade (”kanske senare”), och är åtföljda av komplimanger (”jag gillar dig verkligen, men...”) eller av uppskattning av inviten (”det är väldigt smickrande att du frågar, men...”). Ibland avvisar de sex med de slags ”ja” som normativt sett uppfattas kommunicera avvisande. Dessa inslag är alla en del av det som vanligen uppfattas som avvisanden. Ändå framställer litteratur om förebyggande åtgärder mot våldtäkter avvisanden av det här slaget som inadekvata och otillräckligt kommunikativa. Vi hävdar tvärtom att unga kvinnor kommunicerar på sätt som i andra sammanhang vanligtvis uppfattas som avvisanden. Det är inte kvinnornas kommunikationsförmåga som bör ifrågasättas, utan snarare deras manliga partners anspråk på att inte förstå att dessa kvinnor avvisar sex. Som CA-analytikern Michael Moerman (1988: 45) uttrycker det:

Om det regelbundet och systematiskt uppstår missförstånd mellan medlemmar av sociala kategorier som regelbundet samtalar måste detta ”missförstående” ses som ett bedrägligt och skuldbeläggande handlande.

Den CA-analytiska litteraturen får oss att ifrågasätta ursprunget till mäns påstådda oförmåga att ”förstå” kvinnors avvisanden.

Om det finns kulturellt överenskomna sätt att göra indirekta avvisanden där till exempel ”kanske senare” betyder ”nej”, då gör män som hävdar att de inte har förstått ett indirekt avvisande (som i ”hon sa faktiskt inte nej”) anspråk på att vara kulturella dumbommar. De spelar falskt när de hävdar att de inte förstår fullkomligt normala samtalsinteraktioner och är okunniga om sätt att uttrycka avvisande på som de själva rutinmässigt använder i andra områden i livet.

Denna artikel har argumenterat för att unga kvinnor tycker att det svårt att säga ”nej” till sex åtminstone delvis därför att det inte i något sammanhang är normalt att säga ett omedelbart klart och direkt ”nej”. Unga kvinnor som inte använder ordet ”nej” men som avvisar sex med fördröjningar, inledningar, palliativ och redogörelser använder samtalsmönster som normativt igenkänns som avvisanden i det dagliga livet. När män hävdar att de inte ”förstår” sådana avvisanden som avvisanden (därför att de, till exempel, inte innehåller ordet ”nej”) gör de anspråk på att vara häpnadsväckande och osannolikt okunniga om normativa samtalsmönster. Vi menar att man som utbildare inom förebyggande verksamhet mot våldtäkt (och andra utbildningar i sätt att göra avvisanden) motverkar sina egna syften om man insisterar på att det viktiga är att säga ”nej”. Detta kräver att kvinnor gör samtalsmässigt avvikande handlingar som bryter mot konventionell social etikett. Vidare ger det våldtäktsmän möjlighet att fortsätta hävda, att om en kvinna inte direkt har sagt ”nej” (med rätt tonfall, med rätt kroppsspråk, vid rätt tidpunkt), då har hon inte nekat till att ha sex med honom.

Vår analys i denna artikel stöder antagan-

det att grunden till problemet inte är att män inte förstår sexuella avvisanden, utan att de inte tycker om dem. När de konfronterades med en affischkampanj från en utbildning om våldtäkter med temat "nej betyder nej" som sökte göra kvinnors avvisanden entydiga, reagerade nio manliga studenter från Queens University i Kanada med egna affischer som inkluderade paroller som "nej betyder sparka in tänderna på henne", "nej betyder ner på knä din slyna", "nej betyder bind henne", "nej betyder mera öl" och "nej betyder att hon är flata" (*jfr* Mahood och Littlewood 1997). Liknande bevis finns i en nyligen gjord undersökning där 16-åriga pojkar tillfrågades "om du ville ha sex och din partner inte ville det, skulle du försöka förmå dem att ha sex? Hur?": forskarna konstaterar att det finns "tydliga tecken på aggression mot flickor som inte var beredda att vara sexuellt tillmötesgående" och citerar intervjuutdrag där pojkar säger att i sådana situationer skulle de "rövknulla den jävla slynan", "snacka allvar med henne" eller bara "köra upp den" (Moore och Rosenthal 1992, citerad i Moore och Rosenthal 1993: 179). Problemet med sexuellt våld och tvång kommer man inte till rätta med genom att förändra kvinnors sätt att tala.

I denna studie har CA tydligt visat att det finns normativt förstådda sätt att göra avvisanden som allmänt förstås som avvisanden. Följaktligen anser vi inte att feminister som arbetar med sexuellt våld och tvång har någon anledning att bemöta mäns anklagelser om "otydlighet" med att ta på oss uppgiften att uppfinna nya sätt att göra avvisanden. Som feminister har vi tillåtit män (som falskeligen hävdar att de inte förstår normativa samtalskonventioner) att definiera problemet genom att vi har accepterat behovet av att utbilda kvinnor i att framställa sådana avvisanden som män inte kan påstå sig ha

"missförstått". Detta har i sin tur bara lett till att mäns påståenden att de "missförstått" eskalerat till att de *är* "missförstådda" och, allmänt sett, "okunniga" om kvinnors (påstått annorlunda och speciella) sätt att kommunicera. Mäns egennyttiga kapacitet att missförstå kommer alltid att överträffa kvinnors uppriktiga strävan att klargöra och förklara.

CA:s tekniska fält har inte varit lockande för feminister (*se* emellertid Stokoe 1998, Wetherell 1998 för aktuella undantag). CA-analys ses ofta som pedantisk, med ett överdrivet intresse för detaljer och med oförmåga att se bortom 0.2-sekundspausens mikro-nivå till förtryckets makro-nivå. Det är så kallad "kritisk" diskursanalys (snarare än den etnometodologiskt grundade varianten härledd ur CA) som vanligen ses som lämpligast för att främja politiska ideal. Vi hoppas att vi här har illustrerat ett sätt på vilket kunskap om detaljer i tal i interaktioner kan hjälpa till att formulera politiska argument och praktiska åtgärder. Förebyggande arbete mot våldtäkter och utbildningsprogram för att lära ut sätt att göra avvisanden måste grunda sig på empiriska bevis för hur avvisanden faktiskt görs och förstås, inte på idealiserade råd som går stick i stäv mot kulturella konventioner. Pedagoger har beklagat bristen på "en empirisk bas utifrån vilken man kan vägleda sätt att effektivt säga nej" (Warzak och Page 1990: 134). CA:s forskningsrön utgör just en sådan empirisk bas. Parollen "ja betyder ja, och nej betyder nej" är kanske en slående kampanjslogan, men den är varken en beskrivning av faktiskt mänskligt beteende eller ett lämpligt råd om hur man hanterar sexuellt tvång. Vi vill uppmuntra feministiska forskare att ha i åtanke hur dessa och andra sätt att studera detaljer i språkanvändning i vanliga samtal kan ha en bredare social och politisk relevans.

APPENDIX: TRANSKRIPTIONSSYSTEM

De flesta CA-analytiker använder en version av det transkriptionssystem som utvecklats av Gail Jefferson (för en fullständig beskrivning se Atkinson och Heritage 1984). Vi tar bara med vad läsaren behöver för att förstå utdragen som citeras i denna artikel.

{ betecknar början på överlappande tal
: betecknar att det föregående ljudet är förlängt eller utdraget (flera kolon betecknar längre förlängning, till exempel Ah:::::)
understrykning betecknar emfas
(.) paus kortare än 0.2 sekunder
(0.3) paus uppmätt i tiondels sekunder
.hhh inandning (flera "h" betecknar en längre inandning)
hhh utandning (flera "h" betecknar en längre utandning)
= betecknar ingen paus mellan talarna; den enas tal löper in i den andras utan urskiljbar paus
, (komma) används inte som skiljetecken utan för att beteckna en lätt stigande, "fortsättande" intonation

Översättning: Karin Lindeqvist

Artikeln har tidigare publicerats med titeln "Just say no? The use of conversation analysis in developing a feminist perspective on sexual refusal" i *Discourse & Society* 1999, © SAGE Publications, Vol 10(3). Denna version är något förkortad.

NOTER

Författarna vill tacka medlemmarna av Loughborough University's Discourse and Rhetoric Group (i synnerhet Derek Edwards, Jonathan Potter, Mick Billig och Charles Antaki) och Women's Studies Research Group (i synnerhet Sue Wilkinson och Cath Benson) för stimulerande diskussioner som har präglat vårt arbete med denna artikel.

1. Författarna skriver "date rape". Någon direkt motsvarighet till det amerikanska "dating" har vi inte i Sverige. Men det handlar alltså om våldtäkter där kvinnan känner eller är bekant med våldtäktsmannen till skillnad från överfallsvåldtäkter, red:s anm.
2. Genomgående i texten används det engelska begreppet Conversation Analysis (CA) då det är etablerat i den svenska språkvetenskapliga litteraturen. Det svenska begreppet samtalsanalys, som tycks ligga nära till hands, är mindre användbart då det i regel inbegriper flera andra metoder vilka skiljer sig från CA:s mycket detaljrika och helt och hållet inomtextliga metod; red:s anm.
3. Handböcker för forskare i hur man bedriver fokusgruppforskning varnar ofta för farorna med olämplig kvantifiering av fokusgruppdata (till exempel Morgan och Krueger 1993: 14). Morgan skriver (1988: 119) att "siffror och procentandelar inte är lämpliga för fokusgruppforskning och bör inte medtagas i rapporten". Andra (till exempel Krueger 1988) är benägna att acceptera en viss kvantifiering. Men man är inte enig om ifall det är gruppen, deltagaren eller deltagarnas yttranden som är den lämpliga enheten att analysera. För syftet med denna artikel anser vi således att det är tillräckligt att notera att de 58 unga kvinnorna i vår undersökning vid relativt få tillfällen kände sig kapabla att säga ett klart och entydigt "nej" och vid ännu färre tillfällen gav de faktiska exempel ur egna erfarenheter de gånger de gjort detta.
4. Klassiska arbeten i ämnet (vilket inkluderar studier av tal i alla dessa uppräknade sammanhang) omfattar den nyligen utgivna samlingen av Sacks tidiga föreläsningar (Sacks, 1995); Atkinsons och Drews arbete om tal i rättsliga miljöer (1979); och essäsamlingarna i volymerna Atkinson och Heritage är redaktörer för (1984), Button och Lee (1987), Boden och Zimmerman (1991) och Drew och Heritage (1992): för en allmän intro-

- duktion till CA, se Nofsinger (1991), Psathas (1995) och Hutchby och Wooffitt (1998).
5. För att vara fullständigt korrekta här, ska vi påpeka att vi faktiskt inte vet någonting om vad B *avsåg* att förmedla – och i själva verket är B:s intentioner och önskningar omöjliga att känna till och irrelevanta för CA-analytikern. CA-analytiker gör inga anspråk på att kunna använda vad människor säger för att avläsa psykologiska fenomen som intentioner, önskningar, känslor eller andra kognitioner. Det enda man hävdar är att A *reagerar* på vad B säger som om B avvisade inbjudan och således att strukturen på B:s tal är den slags struktur som vanliga medlemmar av talgemenskapen normalt orienterar mot som ett *avvisande*. Se Edwards (1997) för en omfattande diskussion av förhållandet mellan tal och kognition.

LITTERATUR

- ANTAKI, C. (1994) *Explaining and Arguing: The Social Organisation of Accounts*, Sage.
- ATKINSON, J.M. & DREW, P. (red.) (1979) *Order in Court: The Organization of Verbal Interaction in Judicial Settings*, Social Sciences Research Council.
- ATKINSON, J.M. & HERITAGE, J. (red.) (1984) *Structures of Social Action: Studies in Conversation Analysis*, Cambridge University Press.
- BODEN, D. & ZIMMERMAN, D.H. (1991) *Talk and Social Structure*, Polity Press.
- BURLEY-ALLEN, M. (1983) *Managing Assertively: How to Improve your People Skills*, Wiley.
- BUTTON, G. & LEE, J.R. (red.) (1987) *Talk and Social Organization*, Multilingual Matters.
- CAIRNS, K. (1993) "Sexual Entitlement and Sexual Accomodation: Male and Female Responses to Sexual Coercion", *Canadian Journal of Human Sexuality* 2.
- CAMERON, D. (1995) *Verbal Hygiene*, Routledge.
- CAMPBELL, B.K. & BARNLUND, D.C. (1977) "Communication Patterns and Problems of Pregnancy", *American Journal of Orthopsychiatry* 47.
- COCORAN, C. (1992) "From Victim Control to Social Change: A Feminist Perspective on Campus Rape Prevention Programmes", J.C. Chrisler, D. Howard (red.) *New Directions in Feminist Psychology: Practice, Theory and Research*, Springer.
- COUDERT, J. (1993) "Nice Ways to Say No", *Readers Digest* (Feb.).
- CROMBIE, A.B. (1994) *The Art of Saying No: Creative Escapology*, Golden Rule Publications.
- CVETKOVITCH, G., GROTE, B., LIEVERMAN, E.S. & MILLER, W. (1978) "Sex Role Development and Teenage Fertility Related Behavior", *Adolescence* 8.
- DAVIDSON, J. (1984) "Subsequent Versions of Invitations, Offers, Requests, and Proposals Dealing with Potential or Actual Rejection", J.M. Atkinson, J. Heritage (red.) *Structures of Social Action: Studies in Conversation Analysis*, Cambridge University Press.
- DREW, P. (1984) "Speakers' Reportings in Invitation Sequences", J.M. Atkinson, J. Heritage (red.) *Structures of Social Action: Studies in Conversation Analysis*, Cambridge University Press.
- DREW, P. & HERITAGE, J. (1992) "Analyzing Talk at Work: An Introduction", P. Drew, J. Heritage (red.) *Talk at Work*, Cambridge University Press.
- DRISCOLL, D. & GREIG, G. (1994) "The Art of Saying No", *Sunday Times* (2 May).
- DUNCOMBE, J. & MARSDEN, D. (1993) "Love and Intimacy: The Gender Division of Emotion and Emotion Work: A Neglected Aspect of Sociological Discussion of Heterosexual Relationships", *Sociology* 27(2).
- DUNCOMBE, J. & MARSDEN, D. (1996) "Whose Orgasm is this Anyway? "Sex Work" in Long Term Heterosexual Couple Relationships", J. Weeks, J. Holland (red.) *Sexual Cultures: Communities, Values and Intimacy*, Macmillan Press.
- EDWARDS, D. (1997) *Discourse and Cognition*, Sage.
- EHRlich, S. (1998) "The Discursive Reconstruction of Sexual Consent", *Discourse & Society* 9(2).
- FENSTERHEIM, H. & BAER, J. (1975) *Don't Say Yes When You Want to Say No*, David McKay.

- FRITH, H. (1997) *Young Women Refusing Sex: The Epistemological Adventures of a Feminist*, unpublished PhD thesis, Loughborough University, Storbritannien.
- FRITH, H. & KITZINGER, C. (1997) "Talk about Sexual Miscommunication", *Women's Studies International Forum* 20(4).
- (1998) "Emotion Work" as a Participant Resource: A Feminist Analysis of Young Women's Talk-in-Interaction", *Sociology* 32.
- GERVASIO, A.H. & CRAWFORD, M. (1989) "Social Evaluations of Assertiveness: A Critique and Speech Act Reformulation", *Psychology of Women Quarterly*, 13.
- GILBERT, N. (1991) "The Phantom Epidemic of Sexual Assault", *The Public Interest* 103.
- GOODCHILD, J.G., ZELLMAN, G.L., JOHNSON, P.B. & GIARRUSSO, R. (1988) "Adolescents and their Perceptions of Sexual Interactions", A.W. Burgess (red.) *Rape and Sexual Assault*, Garland.
- HERITAGE, J. (1984) *Garfinkel and Ethnomethodology*, Polity Press.
- (1989) "Current Developments in Conversation Analysis", D. Roger & P. Bull (red.) *Conversation: An Interdisciplinary Perspective*, Multilingual Matters.
- HOWARD, M. (1985a) "How the Family Physician can Help Young Teenagers Postpone Sexual Involvement", *Medical Aspects of Human Sexuality* 19.
- (1985b) "Postponing Sexual Involvement Among Adolescents: An Alternative Approach to Prevention of Sexual Transmitted Diseases", *Journal of Adolescent Health Care* 6.
- HOWARD, M. & MCCABE, J.B. (1990) "Helping Teenagers Postpone Sexual Involvement", *Family Planning Perspectives* 22.
- HUTCHBY, I. & WOOFFITT, R. (1998) *Conversation Analysis: Principles, Practices and Applications*, Polity Press.
- JEFFERSON, G. (1984) "Notes on a Systematic Deployment of the Acknowledgement Tokens "Yeah" and "mm hm", *Papers on Linguistics* 17.
- KIDDER, L.H., BOELL, J.L. & MOYER, Mfl. (1983) "Rights Consciousness and Victimization Prevention: Personal Defence and Assertiveness Training", *Journal of Social Issues* 39.
- KITZINGER, C. (1998) "Expertise vs Commonsense: Theory and Rhetoric in Editorial Discourse", *Discourse & Society* 9(1).
- KRUEGER, R.A. (1988) *Focus Groups: A Practical Guide for Applied Research*, Sage.
- LABOV, W. & FANSHEL, D. (1997) *Therapeutic Discourse*, Academic Press.
- LEVINSON, S.C. (1983) *Pragmatics*, Cambridge University Press.
- MCCONNCH, S. (1990) *Assertiveness: A Personal Skills Course for Young People*, Macmillan Education.
- MAHOOD, L. & LITTLEWOOD, B. (1997) "Daughters in Danger: The Case of "Campus Sex Crimes", A.M. Thomas & C. Kitzinger (red.) *Sexual Harassment: Contemporary Feminist Perspectives*, Open University Press.
- MARTIN, J. (1982) *Miss Manners' Guide to Excruciatingly Correct Behavior*, Atheneum.
- MOERMAN, M. (1998) *Talking Culture: Ethnography and Conversation Analysis*, University of Pennsylvania Press.
- MOORE, S. & ROSENTHAL, D. (1992) "The Social Context of Adolescent Sexuality: Safe Sex Implications", *Journal of Adolescence* 15.
- (1993) *Sexuality in Adolescence*, Routledge.
- MORGAN, D.L. (1988) *Focus Groups as Qualitative Research*, [Sage University Papers, Qualitative Research Methods Series, No. 16], Sage.
- (1996) "Focus Groups", *Annual Review of Sociology* 22.
- MORGAN, D.L. & KRUEGER, R.A. (1993) "When to Use Focus Groups and Why", D.L. Morgan (red.) *Successful Focus Groups: Advancing the State of the Art*, Sage.
- MUEHLENHARD, C.L. & COOK, S.W. (1988) "Men's Self Reports of Unwanted Sexual Activity", *Journal of Sex Research* 24.

- MUEHLENHARD, C.L. & HOLLABAUGH, L.C. (1988) "Do Women Sometimes Say No When they Mean Yes? The Prevalence and Correlates of Women's Token Resistance to Sex", *Journal of Personality and Social Psychology* 54.
- MUEHLENHARD, C.L. & MCCOY, M.L. (1991) "Double Standards/Double Bind: The Sexual Double Standard and Women's Communication about Sex", *Psychology of Women Quarterly* 15.
- MUEHLENHARD, C., JULSONNET, S., CARSON, M. & FALRITY-WHITE, L.A. (1989) "A Cognitive-Behavioral Programme for Preventing Sexual Coercion", *Behavior Therapist* 12.
- MURNEN, S.K., PEROT, A. & BYRNE, D. (1989) "Coping with Unwanted Sexual Activity: Normative Responses, Situation Determinants, and Individual Differences", *Journal of Sex Research* 26.
- NOFSINGER, R.E. (1991) *Everyday Conversation*, Sage.
- PHELPS, S. & AUSTIN, N. (1987) *The Assertive Woman*, 2nd edn. San Luis, Impact Publishers.
- POMERANTZ, A.M. (1984) "Agreeing and Disagreeing with Assessments: Some Features of Preferred/Dispreferred Turn Shapes", J.M. Atkinson & J. Heritage (red.) *Structures of Social Action: Studies in Conversation Analysis*, Cambridge University Press.
- POTTER, J. & WETHERELL, M. (1987) *Discourse and Social Psychology*, Sage.
- PSATHAS, G. (1995) *Conversation Analysis*, Sage.
- PSATHAS, G. & ANDERSON, T. (1990) "The "Practices" of Transcription in Conversation Analysis", *Semiotica* 78.
- QUINN, K., SANCHEX-HUCLES, J., COATES, G. & GILLEN, B. (1991) "Men's Compliance with a Woman's Resistance to Unwanted Sexual Advances", *Journal of Offender Rehabilitation* 17.
- SACKS, H. (1995) *Lectures on Conversation: Volumes I and II*, Gail Jefferson (red.), Blackwell.
- SANDLER, A.D., WATSON, T.E. & LEVINE, M.D. (1992) "A Study of the Cognitive Aspects of Sexual Decision Making in Adolescent Females", *Developmental and Behavioral Pediatrics* 13.
- SMITH, B.T. & BURNS, L.G. (1996) *The Little Book of Romantic Lies*, CCC Publications.
- SMITH, M.J. (1975) *When I Say No, I Feel Guilty*, Dial Press.
- SPRECHER, S., HATFIELD, E., CORTESE, A., POTAPOVA, E. & LEVITSKAYA, A. (1994) "Token Resistance to Sexual Intercourse and Consent to Unwanted Sexual Intercourse", *Journal of Sex Research* 31: 125-32.
- STERE, L.K. (1985) "Feminist Assertiveness Training: Self-Esteem Groups as Skill Training for Women", L.B. Rosewater & L.G.A. Walker (red.) *Handbook of Feminist Theory*, Springer.
- STOKOE, E.H. (1998) "Talking about Gender: The Conversational Construction of Gender Categories in Academic Discourse", *Discourse & Society* 9(2).
- TANNEN, D. (1991) *You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation*, Virago.
- TURNER, J.S. & RUBINSON, L. (1993) *Contemporary Human Sexuality*, Englewood Cliffs, Prentice Hall.
- WARZAK, W.J. & PAGE, T.J. (1990) "Teaching Refusal Skills to Sexually Active Adolescents", *Journal of Behavioral Therapy and Experimental Psychiatry* 21.
- WARZAK, W.J., GROW, C.R., POLER, M.M. & WALBURN, J.N. (1995) "Enhancing Refusal Skills: Identifying Contexts that Place Adolescents at Risk for Unwanted Sexual Activity", *Developmental and Behavioral Pediatrics* 16.
- WETHERELL, M. (1998) "Positioning and Interpretative Repertoires: Conversation Analysis and Post-Structuralism in Dialogue", *Discourse & Society* 9(3).
- WILKINSON, S. (1999) "Focus Groups: A Feminist Method", *Psychology of Women Quarterly*. Special issue on innovative methods, M. Crawford & E. Kimmel (red.) 23(2).
- WISEMAN, R. (1994) *Defending Ourselves: A Guide to Prevention, Self-Defense, and Recovery from Rape*, Farrar, Straus & Giroux.
- WOOTTON, A.J. (1981) "The Management of Grantings and Rejections by Parents in a Request Sequence", *Semiotica* 37.

SUMMARY

This article aims to show the value of conversation analysis for feminist theory and practice around refusal skills training and date rape prevention. Conversation analysis shows that refusals are complex conversational interactions, incorporating delays, prefaces, palliatives, and accounts. Refusal skills training often ignores and overrides these with its simplistic prescription to 'just say no'. It should not in fact be necessary for a woman to say 'no' in order for her to be understood as refusing sex. We draw on our own data to suggest that young women are able explicitly to articulate a sophisticated awareness of these culturally normative ways of indicating refusal, and we suggest that the insistence upon 'just say no' may be counterproductive insofar as it implies that other ways of doing refusals (e.g. with silences, compliments or

even weak acceptances) are open to reasonable doubt. Finally we discuss the implications of our use of conversation analysis for feminist psychology, both in relation to date rape and more generally.

CELIA KITZINGER

Department of Social Sciences
Loughborough University
Loughborough
LE11 3TU, UK
e-mail: C.C.Kitzinger@lboro.ac.uk

HANNAH FRITH

Psychology Department
University of the West of England
St Matthias Campus
Oldbury Court Road
Fishponds
Bristol BS16 2JP, UK.